

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Glorie of kruis?

Het is de bedoeling dat in november de nieuwe uitgave van ons Gereformeerd Kerkboek beschikbaar zal zijn. Met daarin al de nieuwe formulieren en de huidige selectie van liederen die vrijgegeven zijn voor gebruik in de eredienst.

B. Luiten ■

Die nieuwe gezangen komen uit diverse bronnen. We zien liederen van Ria Borkent en Anka Brands. Andere zijn gekozen uit het *Liedboek*, maar bijv. ook uit de *Evangelische Liedbundel* en uit de bundel van A.F. Troost. Nu is die *Evangelische Liedbundel* niet zo bekend, maar dat komt omdat onder ons de liederen daaruit worden gezongen via de bundel *Opwekking*. Die is wel bekend. Momenteel zijn er een stuk of 15 liederen uit *Opwekking* vrijgegeven voor

onze erediensten. Een aantal zingen we al via de *Negentig Gezangen*, andere kunnen nu nog alleen via de beamer en straks dan met het nieuwe kerkboek in de hand. Met die kennis in mijn achterhoofd heb ik met bijzondere aandacht kennis genomen van wat ds. H.J.C.C.J. Wilschut in het septembernummer van *Nader Bekeken* schrijft over *Opwekking*, en met name over de sfeer in die bundel. Volgens hem zou die sfeer meer een andere theologie ademen dan de gereformeerde. Ik laat hem eerst zelf aan het woord.

Citaat

Wilschut schrijft: 'Aan de ene kant verbaast de opmars van *Opwekking* niet. Binnen de Gereformeerde Kerken laat de invloed van de evangelicale beweging zich gelden. Dat dan ook het evangelicale lied meelift, ligt voor de hand. (...) Tegelijk roept het kritiekloze gebruik van het evangelicale lied wel degelijk verbazing op. Alsof het los verkrijgbaar is, los van het evangelicale denken en de evangelicale spiritualiteit (om dat modewoord eens te gebruiken). (...) Theologisch ademt de bundel meer de sfeer van de theologie van de glorie dan van de bijbels-reformatorische theologie van het kruis. Opvallend dat het al te triomfantelijke karakter van het overwinningsdenken in deze bundel inmiddels kritiek ontvangt van een voorganger uit baptistenkring. Ik denk aan dr. Henk Bakker, in zijn boek *'Ze hebben lief, maar worden vervolgd'*. *Radicaal christendom in de tweede eeuw en nu* (Zoetermeer 2005). Bakker signaleert in sommige liederen geestelijke zelfoverschatting (p.179) en koninkrijksdenken: alsof wij de wereld voor God moeten terugwinnen (p. 206v). Nee, daarmee is Bakker niet ineens gereformeerd geworden. (...) Maar toch. Het kan verkeren. De baptistendomeinee die bij sommige liederen in *Opwekking* aan de bel trekt. En de soms kritiekloze

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - B. Luiten	
Glorie of kruis?	33
<i>Meditatief</i> - R.R. Roth	
Randkerkelijk in beeld 3	36
<i>Wandelen met God</i> - J.T. Oldenhuis	
En nou willen we naar een leuke kerk	37
<i>Achtergronden</i> - E.A. de Boer	
Springlevend of overleven in Leviatan	39
<i>Opvoeding en onderwijs</i> - R. Lieffjyn	
Catechese en memoriseren	42
<i>Lied van de week</i> - A. de Heer	
Gereformeerd Kerkboek 2006 lied 9	
'Wees eerlijk, doe de mensen recht'	44
Gereformeerd Kerkboek 2006 lied 172	
'Wij zingen God ter ere'	45
<i>Stilleven</i>	47
<i>Uit de kerken, Persbericht</i>	

acceptatie in eigen kring. We wensen deputaten veel wijsheid toe om met een voorstel te komen. Wie draait een groeiende praktijk nog terug?²¹⁾

Kritiek

Hierin gaat het dus om 'sommige' Opwekkingsliederen, maar tegelijk wordt de kritiek gericht op de hele bundel, op het denken daarin en de spiritualiteit ervan. Want evangelicale liederen zouden niet los verkrijgbaar zijn. Dat is een opmerkelijke uitspraak. In de eerste plaats omdat in het schrijven van Wilschut iedere argumentatie ontbreekt. Niets wordt ergens mee onderbouwd, er wordt alleen een sfeer opgeroepen aan de hand van een citaat van een baptistendominee. Kennelijk moet dat het doen: als zelfs een baptist het vindt, zal het wel waar zijn. In de tweede plaats is *Opwekking* een verzamelbundel, net als onze *Negentig Gezangen*. De liederen kwamen overal vandaan en waren dus wel los verkrijgbaar. Een stuk of tachtig zijn rechtstreekse bewerkingen van de Psalmen! Andere komen uit het *Liedboek* of de bundel van Joh. de Heer. Echte klassiekers kom je erin tegen, zoals *Een vaste Burcht is onze God* (370), en *Wat de toekomst brengen moge* (377). Zijn al die liederen nu ineens aangetast door de evangelicale sfeer, omdat ze in *Opwekking* staan? Misschien komt deze vraag wat vervelend over. Maar ik schrijf het zo omdat ik nog vers in mijn geheugen heb staan hoe de toetsing van Liedboekliederen werd verzeikt door te algemene kritiek op de *sfeer* in de gehele bundel. Tot op vandaag de dag zijn broeders en zusters bezwaard door die ongenueanceerde kritiek. Ze weigeren categorisch enig gezang uit het *Liedboek* mee te zingen, ook al gaat het om een lied dat christenen al eeuwen gezongen hebben. Gaan we dat nu opnieuw krijgen dan? Hebben we er niet van geleerd? De kritiek op de sfeer geeft een vooroordeel over ieder lied afzonderlijk, waardoor mensen ook de goede liederen toch niet meer onbevangen kunnen zingen. Om die reden wil ik mij tegen die benadering verzetten. Kritiek kan altijd, maar dan wel concreet en zorgvuldig. Tot zover over de manier waarop. Nu wil ik graag iets kwijt over de inhoud van de kritiek van Wilschut.

Twée soorten theologie?

De meest opvallende zin in zijn betoog is m.i. deze: 'Theologisch ademt de bundel meer de sfeer van de theologie van de glorie dan van de bijbels-reformatorische theologie van het kruis.'

Dat is een oneliner die iedereen snapt en er dus gemakkelijk ingaat. In mijn omgeving merk ik, dat deze uitspraak wordt aangegrepen om gevoelsmatige huiver voor *Opwekking* inhoud te geven. 'Zie je wel, dat is het, het is theologie van de glorie!', waarmee de bundel in de verdachtenhoek wordt gezet. Jawel!

Omdat argumentatie ontbreekt ben ik zelf maar weer eens aan het vergelijken gegaan. Ook omdat ik merk dat de band in de kerk niet zo triomfantelijk zingt. Het is meer aanbidding, overgave en lofprijzing die over de lippen komt. Een geliefd lied is bijv. nr. 430:

*Heer, ik prijs uw grote naam.
Heel mijn hart wil ik U geven.
Want U bent de weg gegaan
die mij redding bracht ten leven.
U daalde neer van uw troon
om mens te zijn.*

*Van de stal naar het kruis
droeg U mijn pijn.
Van het kruis naar het graf.
Uit het graf weer opgestaan.
Heer, ik prijs uw grote naam.*

Ook nr. 268 kennen velen uit hun hoofd:

*Hij kwam bij ons, heel gewoon,
de Zoon van God als mensenzoon.
Hij diende ons als een knecht
en heeft zijn leven afgelegd.
En in de tuin van de pijn
verkoos Hij als een lam te zijn,
verscheurd door angst en verdriet
maar toch zei Hij: 'Uw wil geschied'.
Zie je de wonden zo diep.
De hand die aard' en hemel schiep,
vergaaf de hand die Hem sloeg.
De Man, die onze zonden droeg.
Wij willen worden als Hij.
Elkanders lasten dragen wij.
Wie is er ne'drig en klein?
Die zal bij ons de grootste zijn.*

Met als refrein:

*Zie onze God,
de Koning-knecht,
Hij heeft zijn leven afgelegd.
Zijn voorbeeld roept om te dienen iedere dag,
gedragen door
zijn liefd' en kracht.*

Dit zijn maar twee voorbeelden, maar toch om aan te geven: oordeel niet zo snel en ongenueanceerd. Want zo zijn er veel meer liederen in *Opwekking*. Lieder die voluit de genade ademen en de theologie van het kruis. Denk aan het bekende nr. 125, dat terecht graag gezongen wordt:

*Heer, ik kom tot U,
hoor naar mijn gebed.
Vergeef mijn zonden nu,
en reinig mijn hart*

*Zie mij voor U staan,
zondig en onrein.
O, Jezus raak mij aan,
van U wil ik zijn.*

Terwijl Psalmen soms heel glorieus kunnen zijn! Zelfs zo, dat je even moet nadenken hoe je ze opgeeft. Denk bijv. aan het begin van Ps. 26:

*O, Here, doe mij recht!
In onschuld leeft uw knecht,
mijn wandel is naar uw gebod.*

En even verder:

*Heer, nooit heb ik geleeft
met volk dat zich begeeft
tot leugen en lichtzinnigheid.*

Wat te denken van Ps. 37, bijv. vers 15

*Let op de vrome, zie naar de oprechte,
merk op hoe hij door God gezegend is.
De man van vrede heeft bij al Gods knechten
zijn nageslacht als rijke erfenis.
De Heer verdelgt de schenders van zijn rechten,
het einde van hun nakroost komt gewis.*

Als dit niet in geloof wordt gezongen, ziende op de werkelijkheid in Christus, kan het op een heel verkeerde manier glorieus zijn en verkeerde verwachtingen wekken. Verder zijn er juist onder de Psalmen heel wat Koninkrijksliederen, die gaan over allerlei overwinningen. Over glorieus gesproken! Denk aan ps. 46, 48, 68, 72, 75, 94, 96, 97, 98, 108, 114, 117, 148, 149 om niet meer te noemen. (Die we overigens in een andere bewerking soms net zo terug vinden in *Opwekking*, zie bijv. de nrs. 53, 54, 55.) Dus is er wel enige welwillendheid nodig om dat onderscheid in theologie mee te maken. Dat zal er wel eens zijn in een enkel lied, maar daarmee kun je niet heel de bundel typeren. Naast al die Psalmen die erin bewerkt zijn, komen we ook berijmingen van allerlei Schriftgedeelten tegen. Dat maakt een algemeen oordeel, als zou heel *Opwekking* ergens toe neigen, niet goed mogelijk.

Kruis én glorie

Maar stel nu eens, dat een accentverschil aan te wijzen zou zijn. Ik ben het daar dus niet mee eens, in die algemene zin, maar ik ga even met Wilschut mee: de sfeer van *Opwekking* meer glorie, de sfeer van het *Kerkboek* meer kruis. Zou dat bij voorbaat verkeerd moeten zijn? Zou dat een tegenstelling moeten zijn?

Wanneer zoiets in beeld komt, moet ik meteen denken aan de woorden van Jezus, toen de Joden Hem wilden uitspelen tegen Johannes de Doper. Johannes kwam met een boeteprediking, de mensen vonden hem te zwaar om naar te luisteren. Jezus kwam met de verzoening van de zonden en de vreugde van het Koninkrijk, de mensen vonden Hem te lichtzinnig om te volgen. Stel je voor, Hij ging zomaar binnen bij tollenaars en zondaren. Dat doe je niet. Maar Johannes in de woestijn, dat was weer een ander uiterste (Luk. 7:18-35).

Daarop legde Jezus uit, dat de mensen niet moesten kiezen, maar bij elkaar optellen. Het Koninkrijk is een grote kracht, met de vreugde van een bruiloft. *Zing en wees verheugd!* De weg erheen is smal en voert je langs diepten waarin je alle eigen steunpunten verliest. *Buig je neer en leef van genade!* Dat is allebei waar. Nu eens geeft het dit accent, dan het ander. De ene preek is de andere niet, de ene situatie is de andere ook niet. Nu eens vraagt het leven om een vrolijk lied vol dank, vrouwen en overwinning, dan weer om een lied van aanbidding, verootmoediging of berouw.

Wat zou daar mis mee moeten zijn?

Het is niet kruis of glorie, maar kruis én glorie.

Aan de voet van het kruis leer ik buigen, wanneer ik zie hoe mijn straf wordt gedragen door de Zoon van God.

Tegelijk, als ik zo buig, ben ik in Hem meer dan een overwinnaar (Rom. 8:37). Wanneer je gelooft in Jezus Christus, zodat je leert leven in Hem, gaan hoogte en diepte hand in hand, de lach en de traan, het verdriet en de verwachting, het lijden en de overwinning, de strijd en de glorie. Dus laten wij niet tegen elkaar uitspelen, maar bij elkaar optellen.

Dat is trouwens in het algemeen de sleutel om elkaar in de kerk te verdragen. Allerlei tegenstellingen die worden opgeroepen zijn wel eens nuttig voor een heldere discussie. Als we maar goed blijven zien dat we door ons geloof in Christus één zijn, met een eenheid die hoger en dieper gaat dan alle mogelijke verschillen in accent en nuance.

OT én NT

Daar komt nog iets bij. Volgens Wilschut is het bijbels-reformatorisch om de Psalmen te zingen. Daar wil ik niets van af doen, integendeel, ik streef ernaar dat de gemeente ze kan zingen in gelovig besef van de rijke inhoud. Dat gezegd hebbende wil ik eraan toevoegen, dat het ook bijbels-reformatorisch is om christelijke liederen te zingen. Want hoe onvervangbaar de Psalmen ook zijn, ze dateren uit de tijd van het Oude Testament, toen niemand nog wist van de vervulling van de beloften. Nu weten we dat de Geest in oude tijden doelde op de komst van Gods eigen Zoon. Nu kunnen we Jezus aanbidden in onze liederen als het Lam dat de zonden van de wereld wegdraagt. Nu kunnen we Jezus eren als de Koning van de wereld. Waarom zou dat in de schaduw moeten staan van de Psalmen? De Schrift zelf honoreert het nieuwtestamentisch lied, ja, stimuleert het (Kol. 3:16). Waarom is het dan 'evangelicaal' om ronduit te zingen van de glorie die doorbreekt vanuit Golgotha?

M.i. zijn dat allemaal ongewenste spanningen en verschillen. Hoe subtiel het ook aangeduid kan worden. Kerkangers tellen op het liturgiebord de Psalmen, als de oogst te mager is, valt de dienst bij voorbaat tegen. Omdat de rest allemaal bij voorbaat 'minder' is. Maar is het niet zo, dat ieder die zingt tot lof en eer van God, dit doet door dezelfde Geest? Wat is daar meer of minder aan?

Rijk én eenvoudig

Nog een andere optelling zou ik willen maken. Zingen voor God kan met psalmen die rijk zijn aan historie en symboliek (Egypte, Jeruzalem, Sion, God van Jakob, zetels van David, ballingschap, Mesech, Kedar, Leviathan, enz., enz.), het kan ook in de eenvoud van een gezang ('zie mij voor U staan'). Opnieuw niet of-of, maar en-en. Niet meer en minder. Eenvoud kan net zo diep gaan, en net zo hoog. Dat is wel eens de eigen bekoring van het gezang, ook van het Opwekkingslied. Dat wordt niet zozeer gezongen omdat mensen evangelicaal willen zijn, maar m.i. vooral omdat er behoefte is aan begrijpelijke teksten. Kijk bijv. naar de plotselinge populariteit van de Psalmen-voor-Nu. Die kun je geen evangelicale tendensen verwijten, toch grijpt de jongere garde er graag naar. Want dit is hun taal, hun muziek. Hierin kunnen zij beter hun hart leggen voor God. Dat kunnen ze doen met heel veel liefde.

Daarom moeten we m.i. ook erg voorzichtig zijn met het almaar negatief benaderen van het moderne christelijke lied. In dit kleine citaat heeft Wilschut het twee keer over 'het kritiekloze zingen van *Opwekking*', alsof dat ongeveer bij elkaar hoort. Ik zou ernaast willen zetten dat het ook mogelijk is Psalmen klakkeloos te zingen. Dat is niet de bedoeling, evenmin als het kritiekloos gebruik van *Opwekking*. Laten we het daarover eens zijn. Blijft over het dankbaar, liefdevol, vol overgave zingen van Psalmen én christelijke liederen. Waar dat gebeurt, zing ik graag mee, en ik nodig ieder uit hetzelfde te doen.

Ds. B. Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

noot:

H.J.C.C.J. Wilschut, *Liturgie na 'Zuidhorn'*, in *Nader Bekeken* jrg. 13 nr. 9 september 2006. Citaat op p. 232.

Randkerkelijk in beeld 3

High

Bedrink u niet, want dat leidt tot uitspattingen, maar laat de Geest u vervullen...

Efeziërs 5:18

R.R. Roth ■

*Ik ben zo bang dat het er bij blijft.
Het spijt me, maar zo is het, vergeef me mijn kleingeloof.
Ik ben zo bang dat het er bij blijft in onze gebrekkige aandacht
voor de mensen aan de rand van de gemeente;
dat ze er gewoon dood liggen te bloeden;
en als na lange tijd een 'onttrekking metterdaad' wordt afgelezen,
dat velen dan denken: wat erg, maar het werd ook een keer tijd.*

*Dat is niet aardig om te zeggen.
Dat klopt.
Misschien troost het je dat ik het ook tegen mijzelf heb.
Ik ben bang dat het erbij blijft.
Zo goed doe ik het zelf nou ook weer niet.*

*Wij zijn goed in gewoonten.
Naar de kerk, naar catechisatie, naar enzovoorts: gewoonten.
Die gewoonten zijn zo dat het vreugde geven mag, maar ook pijn.
Juist op die momenten dat de Bijbel opengaat;
dat er gebeden wordt;
dat er geprekeet wordt;
dat je vermaand wordt op huisbezoek;
ja, dan kan het blij maken, maar ook pijn doen.
En soms hoor je dan: het was goed, hij heeft het raak gezegd.
Sjonge, dat pakte me behoorlijk, mag ik ook wel eens over
nadenken.
En toch, na verloop van tijd is de tijd verlopen en is er niets
gebeurd.*

*Je vraagt nog eens: nee, sorry, stom he?
Inderdaad.
Gewoonten zijn bij ons misschien wel goed te vergelijken met
verslaving.
Je haalt bij het juiste loket, op de juiste tijd je shot.
Zondagmorgen halftien, zondagmiddag halfvijf, altijd open, de
naalden liggen klaar.
En de éne keer heb je een fijne trip, de andere keer wordt het een
slechte ervaring.
Maar dat maakt niet uit.
Je bent er aan gewend: zo gaat het.
Je proeft na de injectie weer even aan die andere wereld die te
mooi lijkt om waar te zijn.
Of je ziet met schrik de werkelijkheid van je eigen doen en laten:
wat voelt dat toch intens beroerd.
Maar je gewone leven van alledag verandert niet.
In de kerk zitten veel verslaafde mensen, denk ik.*

*Ik hoorde laatst dat Luther ooit eens gestaakt is met zijn werk als
prediker.
Omdat de mensen er niets mee deden.
Geweldig idee.
Goed dat het GMV het stakingsrecht inmiddels omarmt.*

*Het is niet de bedoeling dat wij onszelf bedrinken, zegt Paulus.
Het is wel de bedoeling dat wij onszelf laten vullen met de Geest.
Ik heb weleens de indruk dat wij denken: door bidden, bijbellezing,
kerkgang, enzovoorts zit het wel goed met dat 'laten vullen met de
Geest'.
En eerlijk is eerlijk, het zijn ook middelen waarmee de Geest
werkt.
Maar volgens mij vlot het niet zo, zoals zou kunnen.
Aan ons gedrag te zien ten aanzien van de randkerkelijken.
Ik hoor roepen: er is nog zoveel meer dan randkerkelijken.
Klopt, en straks zijn de randkerkelijken er niet meer.*

Het spijt me, ik ben bitter.

*Ergens begint er iets te dagen.
Ik ben zelf halfdood als de man in de gelijkenis van de barmhar-
tige Samaritaan.
Ik heb zelf zorg nodig.*

*Wat is er aan de hand wanneer je in Gods Naam roepen mag:
denk aan elkaar, zorg voor elkaar;
ook aan de broers en zussen aan de rand.
Wat is er aan de hand wanneer je in Gods Naam roepen mag en
raken mag en vrijwel niemand beweegt?
Ik wil wat naar voren halen van mijn eerste meditatief in deze
maand, iets wat ik ooit hoorde uit de mond van een broeder aan
de rand:*

*"Ik snap best dat je me in de kerk wilt hebben. Maar ik vind het
eng, zomaar weer tussen al die mensen. Ik weet niet wat ik zeggen
moet. En wat moet ik met al die mensen die alleen maar laten
merken dat ze geen interesse in me hebben? Ze kunnen zo goed
zonder mij."*

*Ik kan maar één conclusie trekken: als er geen kern is die zich
bekommert om de rand, dan bevindt iedereen zich aan de rand.*

*Iedereen is stoned.
Iedereen is versteend.
Iedereen is verwond, lekgeprikt, ontstoken armen, volgespoten.
Met Gods Geest?
Ik kan het niet geloven, we zouden de barre werkelijkheid van ons
leven meer onder ogen zien.
En een weg gaan.
Kracht voelen en gebruiken om tot aan de rand te gaan.*

Ds. Robert Roth is predikant van de Gereformeerde Kerk te Breda.

En nou willen we naar een leuke kerk

wandelen met God

Leuke lui, hartelijk, gezellig, open en meelevend. Piet en Marie met twee kleine kinderen. Altijd lekker meegedaan: jeugdkampen, sing-ins, normaal kerkbezoek, bijbelkringen, studentenleven. En nu zijn ze een aantal jaren getrouwd, kind gekregen, nog een kind gekregen. Het flatje is te klein geworden, de baan laat het toe, beide driekwart aan het werk, huis gekocht met een tuin, alles mooi geregeld, verhuizing voorbij. Er is bericht van de verhuizing binnengekomen bij de scriba. (Ja, zo gaat dat. Het is zelfs voorgeschreven in de kerkorde).

J.T. Oldenhuis ■

Leuke lui

En dus staat er een ouderling van de nieuwe gemeente op de stoep. Hij heeft zijn bezoek keurig via een telefoontje afgesproken. Niks geen overvaltechniek of zo. Er is nog geen attestatie ingeleverd, overigens. Maar daar hoeft niks achter te steken. Aan zulke dingen wordt vaker niet op tijd aan gedacht. En dat de kerkorde iets voorschrijft van een afkondiging van de aanvraag voor een attestatie die dan eigenlijk ook nog een tweede keer moet worden herhaald, of tenminste in het kerkblad moet worden gezet, en dat daar dan minimaal twee weken over heen moeten gaan om de gemeente de mogelijkheid te geven van approbatie (wat is dat ook al weer?)... is dat ook niet een beetje formalistisch? Het document kan ook wel worden nagestuurd, toch?

Leuk kennismakingsbezoek

En daar zit hij nu, de brave ouderling. In het mooie nieuwe huis, de pas geverfde kamer. Leuk gesprek. Kinderen? Ja twee. Banen? Ja, allebei driekwart. Interesses? Ja, van alles en nog wat. Het wordt een leuk gesprek. Hij zegt, dat ze in de gemeente ook zoiets hebben als miniwijken. "Daar zullen jullie binnenkort dan wel meer van horen. Ze komen jullie wel uitnodigen. Jullie hebben natuurlijk nog niemand op bezoek gehad, want het adres stond nog niet in het kerkblaadje. Dat gebeurt uiteraard pas als je je attestatie bij het kerkelijk bureau inlevert. Zijn jullie er al geweest? Nee, zegt hij. En zij zegt ja, eh, kijk, we weten het eigenlijk nog niet precies, we willen eerst nog even wat rondkijken, want nou willen we ook wel eens naar een leuke kerk. Het wordt helemaal niet onaardig gezegd, integendeel, zijn stem klinkt best leuk. En zij lacht er een beetje bij. En de ouderling weet niet direct wat hij zeggen moet. Want ja, wat is een leuke kerk?

De kenmerken van een leuke kerk

Daar gaat het nu verder over. Wanneer is een kerk leuk? Waaraan moet ze dan voldoen? Wat zijn eigenlijk de kenmerken van de ware leuke kerk. Dat is nog niet zo eenvoudig hoor, want die kun je niet eventjes oplepelen uit een belijdenisgeschrift. Daar moet je best heel behoorlijk over nadenken. En dan moet je de verschillende kerken nog met elkaar vergelijken. Daar zit een aardig onderzoekje aan vast. Het duurt op zijn minst een paar weken. Je gaat eens hier en daar naar toe. Je luistert, en je kijkt en je praat eens wat met deze en gene. Het gaat uiteraard vooral om de manier van preken. Die preken moeten je wat doen, dat moet je ook direct voelen. Een afstandelijk verhaal over abstracte waarheden, nee, dat is het niet. Een voorbeeld, uit het leven gegrepen, iets wat je pakt. En vooral geen geredeneer, niet van die lange verhalen in verheven kerktaal. Er moet ook speciaal aandacht zijn voor de kinderen. Voor die is het immers allemaal Chinees. Op zijn minst een crèche, en ook nog een crèche-plus en een beamer, en een speciaal kindermoment. Waarom mogen kinderen niet helpen bij de collecte? Geef ze toch wat te doen! Er moet een sfeer zijn waarin ieder zich thuis voelt; warmte, aandacht. Dat moet je al merken bij de kerkdeur als het ware. En graag ook zoiets als een piano, en inschakeling van de muzikale gaven en niet altijd de psalmen op de wijzen van 300 jaar geleden. Er is toch echt in de loop der eeuwen ook wel méér gemaakt, en miniwijken en een diaconaal project en een missionaire gemeente en onderling pastoraat. Er wordt over al die dingen bij ons altijd zo lang gepraat, zeggen ze, en er komt zo weinig van terecht. Oude mensen, oude vormen, verkokerde gewoontes. En als er dan eens eindelijk iemand bijvoorbeeld de schriftlezing mag verzorgen in een kerkdienst, zijn er altijd toch wel weer anderen die er bezwaar tegen houden. En vaak is dan van te voren al gezegd, dat het toch allemaal niet zó belangrijk is, dat je er een punt van kunt maken. En dus blijft alles bij de oude heilige status quo. Draai de redenering nu eens om: als het dan allemaal echt niet zo belangrijk is, hoef je er ook geen punt van kritiek van te maken toch? Dan kun je het ook direct wel invoeren. Een voor-

beeld: hoe lang is het helemaal geleden, dat het woord 'kindernevendienst' nog de klank had van een vloek? En nu zijn er maar weinig kerken meer, waar er niet zoiets is als een apart programma voor de kinderen. En iedereen vindt het mooi, maar hoeveel mensen zijn er intussen al afgehaakt?

De onzichtbare leuke kerk

De ouderling heeft zich al een poos stil gehouden. Hij vindt het eigenlijk niet allemaal nog echt leuk. Want als leuk het enige criterium wordt, dan is er veel helemaal niet leuk meer. Voorzichtig brengt hij dat naar voren. Het leuke stel kan dat nog best wel waarderen als een leuke woordspeling. Hij zegt nog wat meer ook: het gaat toch vooral om de preek, om de boodschap van redding voor zondaren, om Jezus Christus, die de mensen naar zich toe roept. En in dat ene grandioze gebaar van de doop heel zijn boodschap geniaal heeft samengevat: je bent vuil en dat is niet leuk en je moet schoon gemaakt worden en Hij doet dat. En daar is het woord 'leuk' toch ook niet een echt goed gekozen karakteristiek voor. Hij komt op dreef en er vaart zelfs een vleug emotie in zijn spreken. Want hij gelooft in wat hij zegt. Er spelen hem citaten door het hoofd, flarden van liedteksten die hem zo vaak getroffen hebben, ook van die oude psalmen, juist van die oude psalmen, gevoelens die daardoor zijn opgeroepen. En hij zegt dat hij er zo vaak warmte en troost in heeft gevoeld, juist in kerkdiensten, als je daar met elkaar dat gevoel beleeft, maar ook in persoonlijke gesprekken, over een preek, over een tekst, over iets dat er gebeurd is met hem zelf, met anderen, gewoon in de dagelijkse omgang. Het ligt hem op de tong om de term 'gemeenschap der heiligen' te gebruiken, en bijna zegt hij, dat toch best ook 'leuk' is en dat ze dat toch ook wel zo moeten voelen. Maar ineens beseft hij, dat het zal overkomen als een cliché, een dooddoener, een verkokerde term uit de voortijd. Hij stokt. Het is niet de eerste keer dat hij zo'n gesprek voert. En het schiet door hem heen, dat de leuke kerk onzichtbaar is, maar overal juist wel aanwezig zou moeten zijn. Juist met behoud van die gave gereformeerde boodschap van redding die van boven komt, van buiten de mens, en die niet bestaat in een gevoel maar in het herstel van de relatie met God. Op de stoep zegt hij nog dat hij hoopt dat ze zich zullen willen inspannen om de kerk leuk te maken. Maar dan wel op een leuke manier graag.

Geen leuke conclusie

Wij zijn geen leuke kerk, we hebben het ook nooit willen wezen, en zullen we die naam ooit nog krijgen? Het evangelie is niet 'leuk' en wie alleen maar het criterium van de leukigheid gebruikt bij zijn kerkkeuze, kan beter naar een postzegelclub gaan zoeken, maar zelfs dan zal er toch ook nog wel het criterium aan te pas komen of men daar echt met postzegels bezig is. En toch... Wij hebben in de loop van onze korte geschiedenis een heel andere naam gekregen en het zou best goed zijn, denk ik, om er eens diepgaand studie van te maken waar die naam vandaan komt en of die niet met behoud van de gereformeerde identiteit beter kan worden. Daar heb je filosofen bij nodig, en communicatiedeskundigen en sociologen en historici en maatschappijcritici en ook theologen en dominees en pastorale werkers, liefst ook nog allemaal van de goede gereformeerde spiritualiteit. Want we hebben er niets aan, als in naam van de leukigheid de keiharde en tegelijk warme

boodschap van het evangelie wordt ingeruild voor zoetsappigheid en oppervlakkigheid. Maar het is ook te gemakkelijk om ons terug te trekken in het veilige zichzelf bevestigende gevoel dat nu eenmaal de boodschap van het evangelie niet als leuk te typeren valt en dat daarom de kerk die die boodschap onverkort doorgeven wil, nu eenmaal ook nooit leuk zal of zelfs mag worden.

We schrijven bladen vol en we preken kerken leeg en de mensen die naar een leuke kerk willen zijn a priori verdacht. Ze haken af, voordat er volwassen aandacht gegeven is aan hun verlangen naar een open sfeer met behoud van de aloude gave en weldadige gereformeerde grondslag. Enerzijds slaat de wijzer door naar de verkleutering of de bevlogenheid en anderzijds graaft men zich in in gereformeerde loopgraven. En het lijkt er op alsof er geen andere mogelijkheid is dan een keuze tussen die twee, waardoor de weldaad van de verbinding tussen die beide verdwijnt. Ik ben verdrietig en soms zelfs wanhopig. Laten we het goed beseffen, dat we de mensen die een leuke kerk willen met onze artikeltjes al lang niet meer bereiken. Dit stukje zullen ze net zo min lezen als al die andere stukken in deze krant. En dan schijnt deze rubriek nog tot de meest gelezen te behoren. Hebben we de slag misschien al verloren?

Waar begint de leuke kerk?

De leuke kerk begint niet met de lezing van *De Reformatie*, dat besef ik best. Die begint ergens anders. Die begint in de kerkdienst. Daar moet het hart kloppen. En daar moeten de harten van gáán kloppen. De kerkdienst van zondagmorgen half tien moet beginnen als je je bed uitstapt: daar moet je op dat ogenblik zin aan hebben. Daar moet je ook zin voor maken, daar moet je naar toe willen, omdat daar iets gebeurt; omdat daar de keiharde en tegelijk warme boodschap van het evangelie wordt doorgegeven. En die moet daar dan ook warm en duidelijk en recht op de mens af worden doorgegeven. Zonder verkleutering en ook zonder verkokering. Met eerbied en ontzag voor de God die roept. En ook met respect en bewogenheid voor de mens die daar komt. Ja dat laatste ook. En dat moet je voelen, al bij de kerkdeur als het ware. Wij zullen wel terdege werk moeten maken van aandacht voor mensen, voor openheid, warmte en sfeer. Maar dan wel altijd zonder verlies van de gereformeerde spiritualiteit. Er is niets tegen een crèche, en kindernevendienst is geen vloek, en een beamer kan zeer functioneel zijn, en speciale aandachtsmomenten in een kerkdienst voor speciale groepen is meer noodzakelijk dan vroeger werd gedacht. En een piano is te verkiezen boven het muzikaal behang dat meestal van organisten wordt gevraagd, als er voor de piano en de muzikanten eromheen dan ook maar aanvaardbare eisen van kwaliteit worden gesteld en niet alles ineens maar wordt geaccepteerd omdat het anders is, en hard klinkt en de pan uit swingt. En zo is er nog wel veel meer.

Wie alleen maar op de leukigheid let, zal het evangelie zeker voorbijlopen.

Maar wie het verlangen naar sfeer veroordeelt, zal alle leuke mensen verliezen.

Ik wou dat we ze nog konden bereiken.

Ds. J.T. Oldenhuis is emeritus-predikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman.

Springlevend of overleven in Leviatan

Het proefschrift van docent A.L.Th. de Bruijne

De ethicus Ad de Bruijne, docent aan de Theologische Universiteit te Kampen, promoveerde op 12 oktober tot doctor in de theologie aan de Universiteit Leiden. Op een woensdagmiddag kreeg ik per post een exemplaar ter recensie van het boek. Met de raadselachtige titel *Levend in Leviatan*. Op donderdagavond gingen we met mijn moeder uit eten in Bilthoven in restaurant 'In den vollen potvisch'. Op vrijdagmorgen brak ik mijn hoofd over de vraag wat het een met het ander te maken heeft.

E.A. de Boer ■

Loesewies

Bevat de titel een zinspeling op 'Levend in Leiden'? Een gereformeerd theoloog promoveert aan een seculiere universiteit op *Levend in Leviatan*. Op zoek naar de betekenis helpen inhoudsopgave en inleiding me niet op weg. Ik vermoed dat het een kenmerkend woord - à la Olivier B. Bommel ('als u begrijpt wat ik bedoel') - is uit het werk van de theoloog Oliver O'Donovan die in dit boek centraal staat. O'Donovans werk is, wat De Bruijnes studie betreft, dat van een politiek-ethicus. Politieke ethiek is een theologisch vak op het kruispunt van theologie, wijsbegeerte en maatschappelijk denken.

Theologische proefschriften hebben de naam alles behalve actueel en vernieuwend te zijn. Het werkstuk van Ad de Bruijne, docent voor de ethiek en encyclopedie aan de Theologische Universiteit te Kampen, is uiterst actueel. Het begint met een uitspraak van premier J.P. Balkenende: 'We blijven... een christelijk land.' Het vraagstuk staat centraal hoe christenen een plaats hebben in de moderne maatschappij en in het politieke debat. Welke bijdrage kan de theologie (doordacht in de politieke ethiek) hebben aan het maatschappelijk debat over het 'christendom' in de democratie en neutrale staat?

Het zou mij niet verbazen als De Bruijnes boek gelezen wordt door uiteenlopende mensen als de christen-democraat J.P. Balkenende en de liberale Loesewies van de Laan; of tot een symposium van de Christen-Unie leidt. Zo actueel en potentieel vernieuwend is het namelijk.

Leviatan

Grasduinend kom ik op p. IIIV. een verklaring van de titel tegen. De filosoof Thomas Hobbes, een van de grondleggers van de politieke theorie en cultuur, schreef in 1651 het boek *Leviathan*. Hij typeert er de moderne natie-staten mee. Het is een oudtestamentische naam voor een monster uit de zee, een macht van het kwaad. 'Leviathan werd voorgesteld als een kronkelende zeeslang en symboliseerde totale (vaak antichristelijke) macht. Ook in de Bijbel ligt er een verband tussen de politieke werkelijkheid die de volkenwereld domineert en de macht van de zee.'

O'Donovan maakt er een meer positief beeld van door de verbinding te leggen tussen Leviatan en Jona. Vandaar mijn link met *In den vollen potvisch*. Zelfs in de buik van het zeemonster hield de HEER de profeet in leven. Dat onthult een typerend element in de politieke ethiek van O'Donovan: ook al is de moderniteit een Leviatan die de christelijke traditie bedreigt, toch geeft God christenen er leven. En wel onder zijn voorzienigheid en onder Christus' koningschap. 'Deel uitmakend van Leviatan moet de kerk onverstoort trouw blijven aan haar profetische roeping.' Anders gezegd, de christelijke kerk overleeft niet maar in de buik van het monster, maar is er werkelijk *levend*. Door haar geschiedenis en presentie heeft zij de moderniteit immers mede bepaald. En maakt er dus volop - levend - deel van uit. Anders gezegd, de profetische kerk vult de buik van de potvis, maar wordt niet verteerd.

Christianiteit

Het belangrijkste begrip is 'christendom' of (zoals ik het begrip zou weergeven) christianiteit. Niet alle christenen samen. Maar de complete gestalte van het christelijk geloof in de geschiedenis, in staten, in religie en cultuur. Dat christendom heeft de Westerse samenleving gevormd, ook al zijn er nog slechts delen van het geheel zichtbaar. En nu komt het fijne punt: zij kan er niet omheen dat te onderkennen. De liberalen kunnen dit 'christendom' afwijzen, maar niet ontkennen. Het liberalisme heeft eenvoudig niet genoeg antwoorden op vraagstukken die zich opdringen.

de liberalen kunnen dit 'christendom' afwijzen, maar niet ontkennen

Wat wil De Bruijne met zijn presentatie en analyse van het denken van O'Donovan? Hij ziet kans voor een theologische inbreng in het politieke debat. Zeg nu zelf, dat zou wat wezen in een constellatie waarin religie buiten de democratische orde wordt verklaard! Een intrigerende stelling: 'Daarom moet het debat in de Nederlandse context weer mede een theologisch debat worden' (16). Waarom? En hoe overtuig je een liberaal daarvan? Omdat bewezen kan worden dat het Nederlands debat - in algemene zin over politiek en religie én op concrete punten - verhelderd wordt door de christianiteit aan te wijzen, als partners in het debat elkaar serieus nemen.

In mijn woorden: er bestaat geen postchristelijke samenleving, omdat Christus koning is en blijft - op weg naar het einde in oordeel en nieuw begin. Niet ons christendom, maar de door Gods voorzienigheid geleidde christianiteit en de gestalten van het koninkrijk van Christus maken deel uit van het leven. Zo schreef De Bruijne een inspirerend boek door een actueel theoloog uit de Angelsaksische wereld te importeren. Met de kans de verstarde posities in ons debat open te breken.

Vergelding

Een willekeurig ethisch voorbeeld uit het boek: de aard van straf. 'De moderniteit acht het [...] niet langer aanvaardbaar om bijvoorbeeld fysiek geweld te beantwoorden met fysiek geweld' (132). Het christendom brengt de notie van barmhartigheid in. Maar kan straf wel zonder een (bijbels) element van vergelding? O'Donovan laat zien hoe 'de vormende traditie', het christendom helpen kan een actueel vraagstuk te verhelderen.

Hij noemt straf op misdaad: 'het provisorisch rechtzettend oordeel op weg naar de openbaring van Gods eindoordeel in Christus.' Provisorisch: dat is voorlopig, zonder de pre-

tentie volledig recht te kunnen doen. Rechtzettend: de bijbelse notie van recht heeft onze samenleving onder Gods voorzienigheid gevormd en is daarom onmisbaar. Tegelijk biedt dit vraagstuk ruimte om Christus en het eindoordeel ter sprake te brengen.

Dit voorbeeld maakt duidelijk dat O'Donovans concept frisse ruimte biedt aan christelijke inbreng in politiek overleg en besluitvorming. Christenen weten zich medeverantwoordelijk voor concrete vraagstukken en zoeken mee naar de beste politieke oplossing. Zij leggen bloot hoe aan het concrete vraagstuk (van strafmaat) in dit land onontkoombare aspecten zitten, die het 'christendom' aantonen. Zij bieden een bijdrage aan de besluitvorming waarnaar minstens geluisterd móet worden. En waarin Christus en het oordeel ter sprake kunnen komen.

Testvraag

Om te kijken of ik De Bruijnes boek snap, laat ik er een testvraag op los. Ter inleiding: hoewel loyaal GPV-er was ik nooit tevreden met de obligate aanvaarding van de scheiding tussen staat en kerk. Evenmin met de onthoofding van artikel 36 NGB, ooit onder leiding van A. Kuiper. In de praktijk levert dit op dat de kerk geen rol speelt in het democratisch bestel. Via de eigen politieke partij namen kerkleden deel aan de politiek (GPV). Die weg is nu verbreed tot bijbelgetrouwe christenen (CU), terwijl de kerk nog meer uit beeld is. Wat moet ik met mijn afwijkende gedachten?

Op de gangbare denklijnen van politiek en religie duwt dit mij in de richting van het SGP met z'n theocratisch ideaal: een christelijke staat.

Wat levert het denkmodel van O'Donovan aan inzicht op? Aan de ene kant: herwaardering van de rol van de kerk in (collectief) profetisch spreken (114v.). Inspreken op concrete vraagstukken op de politieke agenda. Aan de andere kant: niet persé christelijke partijvorming, maar wel actieve deelname van christenen aan het politieke debat. Niet slechts met vlakke, rationele argumenten waarmee ik hoop over te komen. Nee, met inbreng van krachtige bijbelse gedachten waar elke politicus zich mee moet confronteren, omdat 'christendom' het gebinte van de samenleving vormt. Kijk, O'Donovans model kan het Nederlandse politieke debat verleggen. Geeft ruimte aan mijn vragen waar ik in het huidige debat geen kant op kan.

Mij viel op dat de namen van gereformeerde ethici of andere theologen niet voorkomen. Zelfs Luther en, erger nog, Calvijn komen slechts terloops ter sprake. Wel filosofen als S. Griffioen en K. Veling. Dat heeft niet te maken met desinteresse (bijv. te Leiden), maar met het feit dat de politieke ethiek in onze traditie veelal onontgonnen terrein is. Er is door en na Abraham Kuiper wel over christendom en democratie gedacht en geschreven. De verta-

ling naar het actuele debat over christenen en de politiek moet nog plaatsvinden.

Overleefd

Nu we het over overleven of levend hebben - ooit las ik een bemoedigend boekje voor promovendi: *How to Survive a Doctoral Dissertation*. De Bruijne heeft het schrijven van zijn dissertatie overleefd. Het is ook een echt proef-schrift geworden: scherp in vraagstelling, een grondige lezing van de denker O'Donovan, glashelder in het bredere politiek-ethische debat gepositioneerd. Zo'n werkstuk is een proeve van vakbekwaamheid. Maar 'The Essential De Bruijne' komt zelf niet anders uit de verf dan als geslaagde leerling die meester wordt. Maar dat laatste is hij natuurlijk allang als bijna tien jaar docent in Kampen.

Wat hij zelf over zijn onderwerp te zeggen heeft, ging het raam van een proefschrift te buiten. Dat betekent tegelijk: we kunnen van een grondig werker en creatief denker als De Bruijne veel verwachten. Als een man als hij op 47-jarige leeftijd promoveert, heeft die meer op

de plank liggen. Een tijd lang hebben we hem in de redactie van *De Reformatie* vrijgespeeld, maar wel erin behouden. We zien uit naar wat hij bijdraagt met de talenten die de Here hem geeft. En wensen hem geluk met het voltooien van het werkstuk.

Het is goed als een docent niet aan de eigen instelling promoveert. Nog beter is dat een gereformeerd theoloog aan een seculiere universiteit als die te Leiden promoveert. Ook al komt het gereformeerd-theologische minder expliciet uit de verf, zulk werk leidt wel tot respect. En wekt belangstelling, hopelijk ook aan rijksuniversiteiten, voor de uitbouw van de gereformeerde ethiek. In gesprek met kerkvaders, filosofen, politieke denkers en ethici van toen en nu.

Dr. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist en eindredacteur van dit blad.

n.a.v. Ad de Bruijne, *Levend in Leviatan. Een onderzoek naar de theorie over 'christendom' in de politieke theologie van Oliver O'Donovan* (Uitgeverij Kok, Kampen, 2006), 293 pp.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis

EINDREDACTEUR:

Dr. E.A. de Boer

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Drs. A.L. Th. de Bruijne, Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, J.M. de Jong, Ds. G. Riemer, Dr. J. Smelik, Drs. H. Veldman

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (secretaris), Ph. Haveman (penningmeester), A. Verhoeff (voorzitter)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december
- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Catechese en memoriseren

Sinds mijn beweegredenonderzoek bij de kerkenraad weet ik het maar al te goed: het is droevig gesteld met de parate kennis van de catechisanten. Daar was ik het destijds ook wel mee eens. In de 30 jaren daarna is het zo te horen bergafwaarts gegaan, terwijl ik toch dacht dat we op een absoluut dieptepunt waren aangekomen. Bijna jaarlijks hoor ik als refrein, dat er meer aandacht zou moeten komen voor het inprenten van kennis.

R. Liefjijn ■

Het refrein

Dit pleidooi wordt onderbouwd met aansprekende bijbelteksten als Deuteronomium 6:6-7 (NBV) *Houd de geboden die ik u vandaag opleg steeds in gedachten. Prent ze uw kinderen in en spreek er steeds over, thuis en onderweg, als u naar bed gaat en als u opstaat* en Hosea 4:6 (NBG) *Mijn volk gaat te gronde door het gebrek aan kennis*. Inderdaad aansprekend. Maar wat is er dan toch aan de hand - want iedere lichte catechisant lijkt wel een nieuw dieptepunt te vormen. Leggen kerkenraden de lat domweg te hoog, of leggen catecheten de lat gaandeweg lager en moeten we vrezen voor uitholling van ons geestelijk en kerkelijk leven?

De praktijk van memoriseren

Persoonlijk voel ik me behoorlijk 'ingeprent' als catechisant. Dat wil zeggen – de wekelijkse catechisatielessen waren voor minstens de helft gevuld met het overhoren van de geleerde catechismuszondag. De rest van de tijd werd besteed aan het lezen en verklaren van het volgende catechismusdeel, wat vervolgens als huiswerk gold voor een volgende keer. Er was weinig merkbaar van onderscheid in verstandelijke vermogens: van iedere catechisant werd in principe verwacht, dat hij of zij de te leren catechismuszondag uit het hoofd had geleerd. De catechiseermeester was zonder uitzondering de dominee (als herder en leraar) en de didactische benadering was zonder uitzondering frontaal.

Daarnaast ben ik opgegroeid met de bijbelmethode Naam & Feit. Deze methode kan 100% model staan voor het inprenten van feitenkennis. Neem vervolgens in aanmerking dat ik op het gereformeerd middelbaar onderwijs de vakken godsdienst en kerkgeschiedenis heb gehad (ook van dominees) en het is wel duidelijk dat ik me vertrouwd voel met het begrip inprenten.

De waarde van memoriseren

Als catechisant heb ik nooit getwijfeld aan het belang van memoriseren. Het was geen aange-name bezigheid, maar ik heb me er nooit tegen verzet. Ik kan me niet herinneren dat me ooit is uitgelegd, waarom ik catechismuszondagen uit mijn hoofd moest leren. Dat was kennelijk boven alle twijfel verheven. Het enige cliché in dit verband is, dat je parate kennis nodig hebt als je onverhoopt in de gevangenis terecht zou komen. Maar dat is mij persoonlijk niet als argument meegegeven.

De waarde van memoriseren lijkt me duidelijk: je wilt kennis voor het leven in je hoofd beschikbaar, paraat hebben. Je wilt vertrouwd zijn met Gods Woord, met Gods werk. Als je alleen bent of als je met anderen samen bent is het mooi dat je hiermee bezig kunt zijn. Getuigend, delend, mijmerend, dobberend, herkauwend.

is dat tegelijk ook het doel van de catechese?

Maar is dat tegelijk ook het doel van de catechese? Is het doel van de catechese niet eerder het voorbereiden van een keuze in de vorm van openbare geloofsbelijdenis?

Daarin onderscheidt catechese zich van het bijbelonderwijs op de basisschool en van het godsdienstonderwijs op de middelbare school. Is het voorbereiden van het doen van geloofsbelijdenis niet vooral een zaak van het hart? Want met het hoofd lees ik het eerste gebod en met het hart kom ik tot de erkenning: U bent God, ik niet.

En is het daarom wel gepast dat een kerkenraad de maat neemt van het hoofd waar het hart in geding is? Op school krijg je een cijfer voor een repetitie of een examen. Maar als afronding van de catechisaties kan er geen

sprake zijn van een cijfer. Vanwaar dan dat refrein, dat klinkt als een 6-min?

Het effect van memoriseren

Ondanks alle inspanning kreeg ik samen met mijn medecatechisanten te horen uit de kring van de ambtsdragers, dat het bedroevend gesteld is met de parate kennis. Er is inderdaad weinig blijven hangen. Flarden van catechismuszondagen kan ik uit het geheugen opdiepen. En datzelfde geldt voor bijbelteksten. Met enige moeite kan ik de volgorde van de bijbelboeken onthouden en van de zonen van Jakob kan ik een flink aantal noemen, maar niet meer in de rangorde van leeftijd. Terwijl er veel geïnvesteerd is in tijd, energie en didactiek om feitenkennis bij te brengen. Toegegeven: het uit het hoofd leren, gebeurde kort voor de catechisatieles en het gebeurde uitsluitend op extrinsieke motivatie. Het lange termijn geheugen kreeg weinig kans. Ik voel me dan ook pijnlijk aangesproken door het woord van Waterink dat het geven van onderwijs in bepaalde gevallen het karakter heeft van *het vergaderen van schatten in een doorboorde buidel*.

Voorwaarden voor onthouden

Leren is niet een zaak van het hoofd alleen - zeker niet waar het gaat om catechese. Het is een zaak van hoofd en hart en handen. Wat betreft het hoofd: de kennis die ik aange-reikt kreeg op catechisatie was van hoge abstractie (sterk dogmatisch) en taalkundig moeilijk te verteren (scholastiek). Het bleef voor mij een separate wereld, het was niet verweven in de rest van mijn bestaan. Mijn poging om de verwijsteksten onder de catechismuszondagen te bevatten en het lezen van *Het Schatboek (der verklaringen over de Heidelbergse Catechismus)* van Zacharias Ursinus maakten de afstand alleen maar groter. Wat betreft het hart: zelfs geloof, hoop, liefde, genade, gerechtigheid waren voor mij begrippen, die pasten in het separate gebied. Tijdens catechisatie was er geen gelegenheid voor gesprek. Koppeling met persoonlijke levensvragen kwam niet aan de orde. Daar was wel elders in voorzien: op de bijbelstudievereniging was ruimte voor gesprek en discussie. De nadruk op het hoofd (verstandelijke kennis) en het ontbreken van een koppeling met het persoonlijke leven kan misschien verklarend zijn voor het geringe kennisrendement voor de lange termijn. Overigens is me opgevallen dat teksten, die op muziek gezet zijn, gemakkelijker onthouden worden. Kerkenraden die werkelijk inzetten op parate kennis van de catechismus, kunnen overwegen om een berijmde Heidelbergse Catechismus uit te brengen.¹⁾ Kennisoverdracht houdt ook verband met de relatie tussen catecheet en catechisant. Gereformeerde catecheten fungeren niet als gidsen. Ze onderwijzen meer dan dat ze opvoeden, ze doceren meer dan dat ze vormen. In andere

tradities, culturen en tijdperken zie je veel meer nadruk op de gidsfunctie (een fraai voorbeeld daarvan is te vinden in het boek *De verborgen bloei* van H.F. de Wit). De klassieke schrijver Quintilianus geeft leerlingen het advies om “niet minder van hun leermeesters te houden dan van hun studies en hen te beschouwen als hun ouders, niet van hun lichaam maar van hun verstand”. Deze verhoudingen kennen wij niet in het catechisatielokaal. Misschien is dat ook verklarend voor het beperkte beklijven van aangeleerde kennis.

Balans

Het beperkte kennisniveau van belijdeniscatechisanten lijkt een gegeven. Er zijn allerlei verklaringen voor te bedenken (individuele leerstijlen, verstandelijke capaciteit, didactische werkvormen, concentratiezwakte, visualisering, naslagcultuur i.p.v. kenniscultuur, intrinsieke motivatie). Maar de vraag was: verwachten we niet te veel van de parate kennis van catechisanten? Mijn antwoord is wel duidelijk: we verwachten daar inderdaad te veel van. De maatstaf aan het eind van de catechisatieperiode moet niet zijn de parate kennis, maar de geloofshouding na en door het bestuderen en bespreken en reproduceren van de leer van de kerk.

daar was wel elders in voorzien

Voor het *daarnaast* memoriseren van catechismuszondagen zou ik graag de ouders willen inschakelen. Gereformeerde ouders besteden naar mijn smaak toch al veel uit aan catecheten, verenigingsleiders en leerkrachten. Laten de ouders zelf vaststellen wat ze van hun kind kunnen verlangen waar het gaat om memoriseren. En laat de ouders ook helpen bij het memoriseren. Dat kan prima in overleg gebeuren met de catecheet. Maar laat de catecheet zich concentreren op tekst, uitleg, gesprek en persoonlijke vragen. Dan raken we misschien het 6-min gevoel kwijt en kunnen we blij zijn met alle onder-richt dat in catechesevorm wordt gegeven.

Drs. R. Liefijin is directeur van SBO De Trimaran te Kampen

noot van de redactie:

Ds. J. Werkman te Harkstede heeft voor zichzelf een berijmde versie (die ook te zingen is) en waarvan hij soms gebruik maakt bij de wat moeilijk lerende. Ook van de emeritus-predikant R. Timmerman bestaat er een berijmde versie in boekvorm.

Gereformeerd Kerkboek 2006 lied 9 'Wees eerlijk, doe de mensen recht'

lied van de week

Zeshonderddertien wetten bevat de Thora en daarvan staat bijna de helft in het bijbelboek Leviticus. Dat maakt Leviticus tot een door velen niet vaak ter hand genomen boek, hoewel er bekende passages zijn. Een van die passages is 'Wees heilig, want ik, de HEER, jullie God, ben heilig', naderhand ook in de eerste Petrusbrief geciteerd. Leviticus 19, bijvoorbeeld, begint ermee, het hoofdstuk waaraan het lied van de week van zondag 29 oktober is ontleend. 'Wees eerlijk, doe de mensen recht' heet dit lied en het gaat uit van de verzen 15-18.

A. de Heer ■

'Wees eerlijk, doe de mensen recht' verscheen in 2003, als het tweede lied in de bundel *Zing met de hemelboden*, 77 liederen voor gemeente en cantorij van Ria Borkent. In de zomer van 2005 gaf de generale synode van Amersfoort-Centrum het lied vrij voor kerkelijk gebruik en het zal dus te vinden zijn in de nieuwe uitgave van het *Gereformeerd Kerkboek* die november a.s. verschijnt.

'Wees eerlijk, doe de mensen recht' is een beknopt lied, drie strofen van vijf regels elk. Strofe 1 is vs. 15, strofe 2 vs. 16 en strofe 3 vs. 17-18 van Leviticus 19. Leg je de coupletten naast elkaar op dan zie je dat ze symmetrisch van opbouw zijn. Elke eerste regel begint met 'Wees...' en elke derde en vierde regel beginnen eveneens gebiedenderwijs: trek..., houd..., leg..., wees..., heb..., hoor... Elke slotregel is identiek: 'Ik ben de HEER'.

Die slotregel komt letterlijk voor in de bijbeltekst. Niet alleen in de verzen 15-18 maar in heel hoofdstuk 19, maar liefst 16 keer. Ook in de directe omgeving van dit hoofdstuk kom je deze uitspraak regelmatig tegen; in de hoofdstukken (17) 18 t/m 26 is het een steeds terugkerend refrein temidden van regels voor het leven. Voor Ria Borkent vormde deze herhaling in hoofdstuk 19 de aanleiding voor het lied:

'De woorden 'Ik ben de HEER' worden in het bijbeltekstgedeelte een aantal malen herhaald. Zo'n herhaling gaat werken als een mokerslag, een paukenslag, zo u wilt. Kennelijk moet er iets in gehamerd worden bij ons, die deze woorden lezen. Waar slaan die herhaaldelijk terugkerende gongslagen 'Ik ben de HEER' op? Ze vormen steeds de afsluiting van relationele geboden van God. De

mens wordt aangesproken in zijn relatie tot andere mensen - waarbij zonden concreet benoemd worden - en hij wordt opgeroepen in die relaties eerlijk te zijn, ja meer dan dat, zijn naaste lief te hebben als zichzelf. Door het refrein 'Ik ben de HEER' komen deze geboden onder de klem van Gods gezag te staan. Het Oude Testament preludeert hier al op de latere woorden van Jezus, die de wet samenvat in liefde tot God en de naaste.

Door deze regels te zingen, erkent de gemeente haar HEER en roept ze op tot onderlinge liefde en liefde tot alle mensen.'

Melodie

Zoals bij meer liederen van Ria Borkent het geval is, schreef Willem Vogel de melodie. De melodie staat in C-groot, beter wellicht vanwege de modale trekken C-ionisch (authentiek). Als je de melodie zingt dan valt op dat de slotregel wordt geaccentueerd; in de eerste vier regels wisselen halven en kwartnoten elkaar af, de slotregel heeft alleen halve noten, uitlopend op een hele. Zo wordt de uitspraak 'Ik ben de HEER' benadrukt. R. 1-2 vormen melodisch gezien een geheel, eindigend op een halfslot op g en gevolgd door een halve rust. Ook de regels 3-5 vormen een geheel; de laatste noot van r. 4 (op 'schoon'), een hele, biedt ruimte om adem te halen, maar is wel een hele noot, die vraagt om doorgetrokken te worden naar de slotregel: 'Ik ben de HEER', cirkelend rond de slotnoot c1.

De melodie is verwant aan de psalmmelodieën, een afwisseling van halven en kwarten en ook een afwisseling van een tweedelig en een driedelig ritme (r. 3). Het uitgangspunt voor het

tempo is de halve noot; het tempo zelf is vergelijkbaar met dat van de psalmen en de wijze van zingen - vloeiend, geen 'lettergrepen zingen' - eveneens.

Overigens, al zingend ontmoet je enkele bekende melodische fragmenten: zo is r. 1 nagenoeg gelijk aan r. 5 van Psalm 139 terwijl r. 2 identiek is aan r. 2 van Psalm 52 en r. 3 en 4 min of meer terug zijn te vinden in psalm 71.

Gebruik

In *Zingt met de hemelboden staat bij het lied vermeld 'Na de wet'*. Ria Borkent zegt daar zelf over: *'In het refrein 'Ik ben de HEER' bezingt de gemeente de liefde tot God (eerste tafel van de wet), in de coupletten bezingt de gemeente de liefde tot de naaste (tweede tafel van de wet). De coupletten geven zowel een uitwerking (couplet 1, 2 en 3a) als een samenvatting (couplet 3b) van de wet'*.

Ook kan het lied gezongen worden in het kader van de onderlinge omgang (bijv. HC. vr/antw. 55), de diaconale taak van de gemeente, zowel binnen als buiten de kerkgemeenschap, in klein en in wereldbreed verband, vooral als het

gaat om vrede en gerechtigheid. Denk bijvoorbeeld aan HC. 40. En kerken die op enigerlei wijze aandacht aan de Micha Campagne besteden kunnen niet om dit lied heen.

Beurtzang

'Wees eerlijk, doe de mensen recht' kan goed in beurtzang worden gezongen. Het refrein wordt door iedereen op de lippen genomen, de regels 1-4 door wisselende groepen (of cantorij). Bij deze verdeling kan er het beste met drie groepen worden gewerkt: elke groep één strofe. Een andere mogelijkheid is om r. 1-2 door 'vrouwen'/'links' en r. 3-4 door 'mannen'/'rechts' te laten zingen en ook hier het refrein door iedereen. Bij beurtzang gaat het er in de eerste plaats om een wisselwerking te creëren, een 'heen en weer' tussen de kerk-gangers onderling. Ook hier is dat het doel, elkaar onderling aanspreken en opwekken om te gaan in het spoor van de HEER. Het is gelijk het in praktijk brengen van dat wat je zingt: 'Heb lief de ander als uzelf' (str. 3 r. 3).

Geref. Kerkboek 2006 lied 172: 'Wij zingen God ter ere'

lied van de week

In dit blad staan twee liederen besproken. Dit is i.v.m. een speciale uitgave de volgende week, d.d. 28 oktober, waar deze rubriek geen plaats in krijgt.

Een lied over de lijdende mens. Met deze woorden kan het lied van de week voor zondag 5 november worden getypeerd. De liederen voor de vier zondagen van deze maand gaan over het eind van het leven én de wederkomst. 'Wij zingen God ter ere' is de eerste van de vier. Het lijden dat hier wordt verwoord, is vooral lijden dat veroorzaakt wordt door de beperkingen van het ouder worden. Overigens: niet alleen het lijden komt in beeld maar óók Gods zorg voor de lijdende mens.

'Wij zingen God ter ere' ontstond in 1995, op verzoek van 'De Wijngaard', Gereformeerd

Centrum voor verpleging en reactivering. Op 22 mei dat jaar vierde dit centrum zijn 25-jarig bestaan en het had Ria Borkent om een speciaal lied voor dit feest gevraagd. Ria Borkent nam het lied vervolgens op in haar bundel *Zingt met de hemelboden. 77 liederen voor gemeente en cantorij* (Zoetermeer 2003, nr. 71). Vanuit die bundel droegen Deputaten Kerkmuziek het lied voor bij de generale synode van Amersfoort-Centrum 2005 en die gaf het vervolgens vrij voor gebruikt. Het lied zal worden opgenomen in de nieuwe uitgave van het Gereformeerd Kerkboek die binnenkort verschijnt.

'De Wijngaard'

Ria Borkent omschrijft het lied als volgt:
De opdracht van 'De Wijngaard' was een dankbaar lied te schrijven, waarin Gods zorg voor de lijdende mens uitkomt. Er werd opgemerkt dat in 'De Wijngaard' niet alleen oudere bewoners, maar ook jonge mensen opgenomen zijn met een lichamelijke beperking. Aan beide groepen wordt medische zorg verleend.
In de beide middencoupletten heb ik het geriatri-sche en het somatische accent elk een eigen plek gegeven. Ik denk wel eens met zeer veel schroom: sommigen hebben een taak om te lijden. Dat is een heel moeilijke taak. Wij weten dat God ons leven gebruikt en tot bloei brengt - wij roepen tot de Man van smarten om dat vergezicht levend te houden. Het openingscouplet bezingt Gods leiding in ons soms moeilijke leven, en zijn goedheid en zegen in het zorgen voor elkaar. Het slotcouplet zet gevers en ontvangers van zorg naast elkaar, beiden leven van Gods zorg. En hoe vaak trouwens wisselen die rollen, komt een verzorgende rijker bij een zieke vandaan dan dat hij ernaar toe ging?

Melodie

De melodie waarmee het lied sinds 2003, de uitgave van *Zingt met de Hemelboden*, is gecombineerd, werd geschreven door Dirk Zwart, een van de 'vaste' componisten van Ria Borkent. Voor het feest van 'De Wijngaard' gebruikte de dichter echter een bestaande melodie, namelijk die van Psalm 92. Een bekende melodie, zodat het lied gemakkelijk te zingen zou zijn. Met de keuze voor die melodie stond dus ook de tekst-structuur vast: 8 regels, verdeeld in 4 paren van twee regels. Het rijmschema is ABBA-CDDC. Dit rijmschema laat zien dat het lied in twee gelijke helften te verdelen is. In een schemaatje (waarbij het middelste getal het aantal lettergrepen van de regel aangeeft):

r.1	7	A
r.2	6	B
r.3	6	B
r.4	7	A
r.5	7	C
r.6	6	D
r.7	6	D
r.8	7	C

Het schema laat een mooie symmetrische opbouw zien.
De melodie die Dirk Zwart schreef staat in D-groot. Hij laat de eerste helft van het lied afsluiten in fis-klein. Dat bereikt hij door in r. 3 een gis in te voeren (de # bij de noot op het woordje 'ons'). In r. 5 gaat de melodie weer terug naar D en in r. 6 wordt dat stevig onderstreept door de dalende kwintsprong ('...voor el-kaar'). De volgende twee regels bevestigen dat nog een stevig door een volle D-groottoonladder ('Zo zien wij jaar na jaar zijn goed-...' en een duidelijke afsluiting ('...goedheid en zijn ze-gen')
Het verdient aanbeveling om de begeleiding te nemen die Zwart zelf schreef en die te vinden is in zijn zettingenboek bij *Zing met de hemelboden* (muziekuitgeverij Nootzaak te Rotterdam).

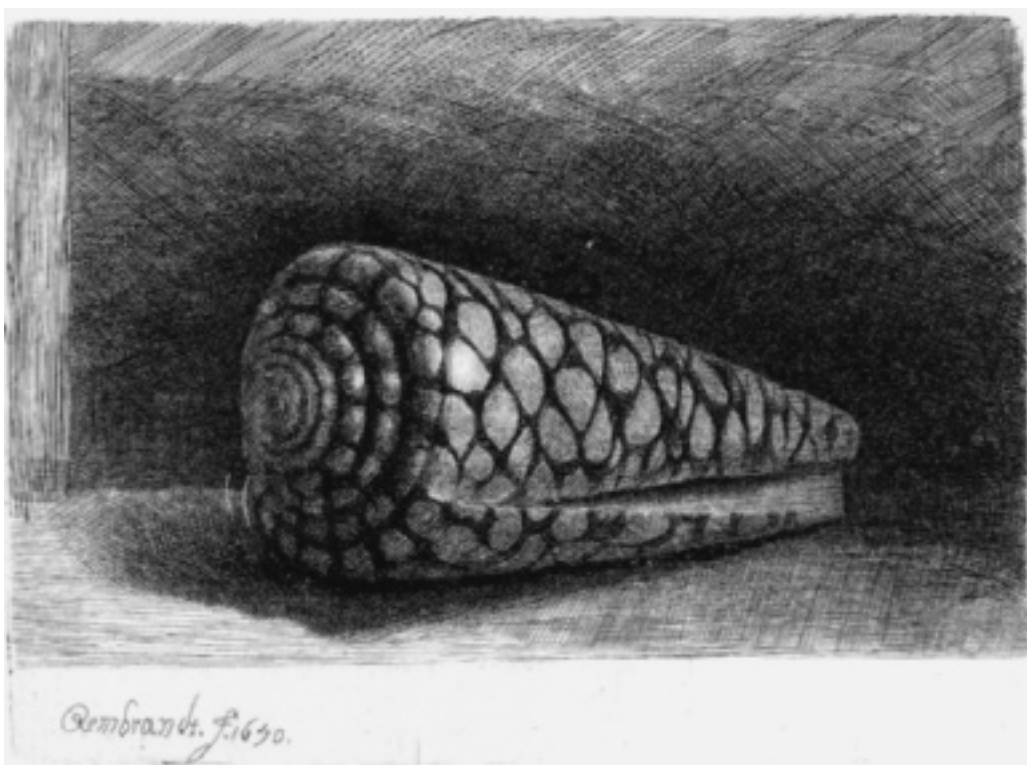
Gebruik

Het lied mag dan voor het jubileum van 'De Wijngaard' zijn geschreven, het is ook los van die gelegenheid te gebruiken. Want, met de woorden van Borkent *'dit thema van het lijden en het zorgen raakt ons allemaal in de gemeente van Christus en in de samenleving'*. Wie de woorden van het lied op zich in laat werken - van de krimpende gedachten (strofe 2) tot en met het niet 'recht van lijf en leden' zijn (strofe 3) - zal zich al heel snel aangesproken weten. Is het niet om eigen tekorten en beperkingen, dan is het wel om die van geliefden of bekenden, om dat wat krant en televisie ons onder de aandacht brengen.
Het lied kan gezongen worden in het kader van een kerkdienst, bijvoorbeeld als collectelied bij de inzameling voor een specifiek en aan de liedthematiek verwant doel. Ook valt te denken aan een pastorale of diaconale context.

Anje de Heer is musicus en publicist liturgie en kerkmu-ziek. Zij verzorgt voor de deputaatschappen Eredienst en Kerkmuziek het Steunpunt Liturgie

Middelburg - beroepen: A.A. Kramer te Zwolle-Berkum.
Zwolle-Noord - beroep aangenomen (tweede predikantsplaats): W. Noordzij te Gramsbergen

Rembrandt, *Schelp* (*Conus marmoreus* / *Hertshoorn*).
Ets, 1650. Museum Het Rembrandthuis, Amsterdam

Stilleven

Het taalt naar me, dit beeld, het taalt,
gedreven door een oog, een hand,
die aan de schaduwkant
met elke winding mee spiraalt,

maar vóór het hoogste licht bepaalt,
en zó behoedzaam langs de wand
het diepste donker spant
alsof iets zachtjes ademhaalt.

Uit geestkracht en natuur geboren,
laat zich een medeschepsel horen.
Het spreekt me aan

zoals het daar stil leeft;
het prijst een reden van bestaan
waar rede geen verstand van heeft.

Willem L. Meijer

N.a.v. de tentoonstelling *Rembrandts passie*
van 14 oktober 2006 tot 21 januari 2007

PERSBERICHT

Brief aan de kerkenraden van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in Nederland

In opdracht van de Generale Synode vragen wij u op zondag 5 november a.s. (de eerste zondag na Hervormingsdag) in een eredienst in uw gemeente voorbede te willen doen voor de kerkelijke eenheid. Samen willen we God vragen om eenheid van kerken en christenen die de Here Jezus hartelijk liefhebben en zijn Woord willen bewaren en belijden.

- De landelijke gesprekken met de Christelijke Gereformeerde Kerken vinden goede voortgang. En ook plaatselijk worden de contacten intensiever, zoals blijkt uit bijgaand overzicht van de resultaten van een gehouden enquête.

Op 93 plaatsen is er kerkelijk contact en op 30 van deze plaatsen is sprake van kanselruil. 10 kerken willen plaatselijk een samenwerkingsgemeente vormen.

Ook zijn er een aantal kerken die samen werken aan gemeentestichting. Daarbij is vaak ook de NGK betrokken. Laten we God danken voor dit mooie werk en Hem bidden om zijn zegen ervoor.

Helaas zijn er ook 32 plaatsen waar de contacten met de plaatselijke CGK zijn vastgelopen of opgeschort.

Wilt u bidden om wijsheid en inzicht voor de kerken om op een goede en verantwoorde manier verder te werken aan kerkelijke eenheid en wilt u God ook vragen om zijn zegen voor het werk van de gezamenlijke deputaten?

- Op 31 oktober a.s. is het veertig jaar geleden dat de 'Open Brief' verscheen, die een cruciale rol gespeeld heeft bij het ontstaan van de breuk in de zestiger jaren van de vorige eeuw.

Deputaten hebben de laatste jaren vruchtbare gesprekken met de vertegenwoordigers van de Nederlands Gereformeerde Kerken. Daarvoor kunnen we de Here danken.

De betekenis van de landelijke gesprekken ligt niet alleen in de bereikte overeenstemming op een aantal belangrijke punten. Ze hebben ook het vertrouwen doen groeien dat de GKV en de NGK als kerken van Christus willen leven naar Gods Woord en met een onbekrompen en loyale binding aan de gereformeerde belijdenis.

Dat vertrouwen is van grote betekenis voor de voortgang van de gesprekken.

In de komende maanden zal op deputatenniveau gesproken worden over hermeneutische vragen die verband houden met de relatie vrouw en ambt.

In een gezamenlijke bezinning hopen we onder de zegen van de Here verder te komen in het begrijpen van wat God in zijn Woord ons te zeggen heeft met betrekking tot de vragen waarvoor we gemeenschapelijk staan.

Wilt u bidden om Gods zegen en de wijsheid van zijn Geest voor deze gesprekken?

Op diverse plaatsen groeien goede contacten met Nederlands Gereformeerde Kerken.

Onze synode gaf in een nieuwe regeling meer ruimte voor beoefening van kerkelijke gemeenschap met een plaatselijke NGK dan in de afgelopen jaren het geval was.

Als de classis daarvoor toestemming geeft, is het mogelijk over te gaan tot kanselruil, gezamenlijke kerkdiensten en wederzijdse toelating van elkaars leden tot het avondmaal.

Inmiddels zijn er op acht plaatsen plannen om nog dit jaar classicale goedkeuring aan te vragen voor kerkelijke gemeenschap.

Helaas worden op sommige plaatsen de kerkelijke contacten ernstig bemoeilijkt door de invoering van vrouwelijke ambtsdragers in de plaatselijke NGK.

Wilt u bidden om Gods zegen voor de kerken in hun gesprekken met plaatselijke Nederlands Gereformeerde Kerken?

- Er is ook reden ons samen voor de Here te verootmoedigen. Verootmoediging over veel kerkelijke verdeeldheid in ons land. En ook over verdeeldheid binnen onze eigen Gereformeerde Kerken, die gepaard gaat met verontrusting. *Laten we in verootmoediging onze zorgen hierover aan de Here voorleggen.*

- Dank aan de Here mogen we brengen voor de reformatie van de kerk in de 16e eeuw en ook voor de kerkhervormingen in latere eeuwen.

Maar het is ook goed om samen naar God te gaan met ons verdriet over de vervreemding van Gods genade bij veel christenen, zowel in de Rooms-katholieke Kerk als in veel Protestants-christelijke kerken.

Wilt u de Here vragen of Hij bij velen ogen en harten wil openen voor de verzoening met God die er is voor ieder die gelooft in Christus Jezus en dankbaar wil leven van zijn genade?

En laten we ook bidden voor christenen uit evangelische en baptistische gemeenten.

- Er zijn in verschillende Protestantse kerken ook christenen die het Woord van God gelovig aannemen en van harte met de inhoud van de gereformeerde belijdenisgeschriften instemmen. Deputaten hebben dat o.m. ervaren in een ontmoeting met vertegenwoordigers van de Hersteld Hervormde Kerk.

In het Contactorgaan voor de Gereformeerde Gezindte (COGG) steunen gereformeerde belijders elkaar en vindt waardevolle bezinning plaats om elkaar op te scherpen om in deze tijd gereformeerd te zijn.

Wilt u bidden voor gereformeerde belijders in diverse protestantse kerken en ook voor het werk van het COGG?

Laten we ons hartelijk verlangen naar kerkelijke eenheid met allen die Gods Woord en de gereformeerde belijdenis liefhebben tegenover de Here uitspreken.

Met hartelijke broedergroet,
namens deputaten,
K. Mulder, secretaris